

ԳՐԱԿԱՆ

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՐԵՐ ՍՈՒՐԲ...

* *

Ես գրեմ՝ քառասուն

Դուք գրեք՝ յիսուն

Տարիներ վերջը, վերջը պատմութեան Ծնունդ
Գիշերէն ու Աստուածածինէն:

Հիմա

Մեր գեղին սօսի ժամուն տեղ, տաղաւար է
վրաս գտնուող տուփի պէս զողտորկ, անուշիկ տա-
նարը Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր Գահուն: Ու
անոր կամարներուն տակ միամիտ ցաւը, անաւոր
տաղանայը իմ մանկութեան, պատանութեան՝ փո-
խարիններ են եւրիշ բաներով:

«Մայր Սուրբ»ը հոս ալ բառերու հրդեհ, տակն
իմ ուղեղին, որուն պարիսպները դեռ կը թշուառ
հարուածին ներքեւ հանդատագրին:

Երբզ հետք է մը վրթող գալար մը ամպ է իմ
ալքերուն համար: Անհուն մէկ ալիք՝ որ կտրէր
իմ ալքերը, մղէր զիս առջին, զէպի հեռաւոր
արքայութիւն մը:

Հաղիւ ուժ, աստե՛ն՝ սակայն, սկսող այլալա-
ւին ինքե՛ն, ինքե՛նիքս պահարան նետելու: Ետե՛-
ւէս հրուած աղօթքին պահնովը, որ ոչ վախ է ոչ
ալ զրկանք: Զայն կը զգամ իբր կարմիր պող-
տայ զէպի արձակութիւններ, իրերանցիկ ան-
հուններ որոնք մօտ էին այնքան, ու այնքան հե-
ռու: Ատենց վրայ մտածումն իսկ սարսուռ է հիմա
իմ թայլ մարմինին: «Մայր Սուրբ»ը նման է զու-
ռին որ բացուեցաւ իմ առջեւ, ամիս կայ, եղեւ-
րական հանգէսի մը մէջ (զոր պատմե՛ր եմ եւրիշ
տեղ մը) զէպի արշաւ մը, տարօրինակ նաւորդի
մը հետ, խեղճ խեցիկին վրայ իմ մարմինին, սե-
ղորշ մը առագաստ բրած, անհուններ կտրելով
իրարմէ արագ...:

* *

Ու ան, շօն է, կ'անցնի:

Պահարանը կը մօի անոր շուռնչին մէջ: Իմ
լուռն ալ նեղուած: Հինցած ամանէ մը թափուող
դինիին նման: Ժաման պահարան՝ անհուն է հոս-
տան իմ անբերառ ուղեւորին համար: Զգայու-
թիւններու այլալաւուն տակաւ կ'ամբասնայ, ըլ-
լայու համար ստուերայնութիւն: Նորէն թեթեւ,
ստա. քրտինքը որ, ամիս առաջ, տաղանային ա-
տեն մահուան ընդհանր շապիկէն էր ըսես: Նոյն
կախարող մասնեւորուն տակ, ան ինքզինքը կը հիւսէ
բերեղի առ բերեղի ու կը փաթթէ զիս: Գտնո՛յս: Որ
կը գտնուայ իմ մէջ ու ինձմէ դուրս: Մութը գոյն
զոյն իր ալիքները կը թաւալէ: Ու ատենց ամէն
մէկ քուլան ձեւ մը կուտայ չըջանակին, — նկար,

կանթեղ, սաղաւարտ: Ու տեղը ուր նետե՛ր եմ
ինքզինքս, կը թռչի կակուղ, քիչիկ մը գոգա-
ւոր, կարծես խոյս տալու պատրաստ իմ տակէն:
Այս ամէնը այնքան եղաւ որքան Մայր Սուրբը
որ առանձին յաղթանակ է ինծի համար:

Նոր տաղանայ մը:

— Ո՛վ գիտէ:

Տեղ, օր, ժամանակ չունի Ան որուն գերա-
զոյն պարտքն է յանձնուած ջնջել Տեղն ու Ժա-
մանակը, գիրքերուն Միջոցն ու Տեղութիւնը:
Գիտու՛ւ մէջ ծղրիթին նուագը, յաւիտեանի
մը համար յարգարուած: Բզդիւնը պրկուած լարին
որ կը տատանայ ինքզինքը խորտակել չկրնալուն:
Ու միջոցը կ'օրօրօրի անհուն զանգակի մը
նման:

Նո՛վը:

Կը պակսի նաւորդը:

Կը սպասեմ:

Որքան, չեմ յիշեր: Ինծի կուգայ թէ կար
այդ սպասումը կէս յաւիտեան մը գտնէ:
Ոչ ոք:

* *

Վարդապետ մը:

Տարիքէն նուահունած, զգուած, հալումալ
վարդապետ մը:

Կը տեսնեմ, կը լսեմ ամէնուն նման և ինծի
նման:

Դէմս է վարդապետը: Մկրտութեան աւագանի
ռաքուին նստե՛ր է անիկա: Բաց, ուրիշ համբայ
այդ աւագանին ալ, ուրկէ կը ծնին մեր տղաքը
սա ուսու, փութ աշխարհին: Ան ալ հիւսում է,
անուն անյայտ ցաւէն որ գոյութիւն չունի բը-
ժիշկի տետրին մէջ բայց հիւանդին մէջ իրաւ է
ու խոր: Որ յիսունէն վերջ, խուլ որոտում է մեր
սակնա՛նն ի վար, Անդին համբան կարծես պեղեւ:
Լով: Երբեմն՝ հանգէս պղտոր կտուի, տարտամ
ստողերուն, անբակ ճաններու մեր ալքի դաշտին:
Սանկ բե՛ս, հերոսը, մեր կողերն ի վար, մեր կու-
ղերն ի վեր: Կուրծքի պատնէշին: Ու արտի տու-
նին: Յիսունէն յետոյ:

— Ինչո՞ւ գեղնեցար:

Հարցնողն է մեղքամոմ վարդապետը որուն
ալքին ճեղքովը գեղնեցար է փոխուեր:

Զեմ պատասխանե՛ր, ծայնէ վայնալուռ:

Պահարանին մէկ հատիկ պատուհանէն տմոյն
լոյսը չի կրնար բռնալ, նեարդաւորել անոր մո-
րուքը, կրակէն խանձած բուրդի վալարքներով,
ստողութեան, արմատ նստած անոր երեսներուն
սկզբներն ի վար: Գիշիկ մը ռաւած կոպերուն
ներքեւ արիւնէն պարզուած անոր ալքերը չեն
ուրան նայուածք ըլլալ, շատ չուտ յոգնելուն:
Գիտեմ տարիկ անձին վրայով: Կուգայ օրը ուր
կը զոգանք կաթիլին իսկ վրայ մեր ուժերուն ու
չենք նայիւր ուրիշ, քանի մը բողբոջ աւելի կենալ
կրնալու համար սիրելի գիծերու զիմաց երբ զիսմ
մեռքը որ լարը կ'արձակէ Մեծ Վարդապետին:

— Մայր սուրբ...:

Ունէ՛րի գոյն ու համ ունին բառերը վարդա-
պետին: Ինչո՞ւ, քիչ մը նահանջով, անիկա կը
կրկնէ դուրսի աղօթքը:

Ես չըսի ձեզի թէ Հարութեան ապրի առջի
բլլելու է տունէն:

Հո՛ւր, Մեծ, ամբողջ:

Դէմի պզտիկ կանթեղին տակ, պատին մէջ
հիւսուած նկարի մը մարդը մը կ'անաւտուի: Սեւ,
խոր, իրաւ աշտաններով որոնք Ս. Յակոբյան չը-
կարենեան մէջ նայուածքի ոճ մը կ'ըլլան:

Սկսած է:

• • • Ուրիշ պատի մը երեսին շապիկները
սպոց կ'ուռնան. առանց զուարի:

Անոնց վերի մեծագոյի նկարէն Քրիստոսը
քաղած է իր բազուկները: Չեմ գարմանար որ
արիւն չի կաթիր գամեալուն փռուն: Ու խաչի
ստեղծ, գանկը որ կը բարձրանայ բայց չ'ըլլար
մարմին. ու կը նայի առանց աչքերու: Մէջն ոչ
մէջ զխա: Հանդարտ ու համակերպուն: Նոյնիսկ
կը մտածեմ անոնց որոնց զուխները գատուեցան
իրենց վիզերէն, չգործեաւ մեղքերու իրեր
հատուցում: Գանկին նայուածքը օտար չէ ինձի:
Օրեր աւելիմ ետիս ուր ինձի տրուեցաւ կենալ
իրենց իրանները փնտռող զուխները դիմաց:

Ուսէ, Պիկինը: Գլխիկը ու զարհուրած:
Նման այն հազար հազարներուն, կը մտածեմ ես
որոնց ծակեկերուն զրին փրցուած զուխները ի-
րենց սիրականներուն, էրիկ, զաւակ, եղբայր...
Ու ակամայ, կը հարցնեմ ես ինձի

— Կը տեսնե՞ ասոնք այդ ինքզն կնիկը,

որ, պատկերին մէջ իր երեսնանին միածին
որդին գիտէ իր գլխուն վերի, բազուկները պինդ
փայտ իր պատանքին:

Ու անոր կապուած կտաւատը փոխուեր է
հեմամակի, մետաքսի հովով: Ու թարմացեր, բաց-
ուեր է անոր դէմը, մեր պարտէզներուն շուշա-
նին նման: Երկու մեղքերը իւրաւու հիւսած մի-
թենիէ հնդկի մը ցօղունին: Ու ան նման է այն
աղջնակին զոր, յիսուս տարի առաջ, ցոյց կու-
տայինք իւրաւու «Քրիստոսնեկան» անունով գիրքի
մը մէջէն, ու կ'ըսէինք, զմայլուն, խռոված,
մեծք ալ չգիտնալով ինչուն:

— Ինչ պըտըլի է մայր...

Նայելով մեզմէ մէկուն, խաղաղներուն՝ մանտր-
տիկ ուղի, ամաչի աշ խաղիկ՝ արեւելի համայնի:
Բարձր, Մտաղուն, ինչ տարին մեր թաղը բեր-
ուած հարսներուն նման, որոնց ձօջձը, հարսա-
նեկան զարդերը բան մը ունենին զիրքէն վեր-
ցուած: Մեզմէ ամենին մեծն իսկ չէր իրնար քա-
կն զիրքերը, հասկնալու համար լման Սյուրբէնը
մեր գեղը կ'անուանուեր եկկաթ լիպլիպ: Չայն
ծամուէն համար մեր ծնտները պողպատ գտա-
նալու էին, ժամանակի աղլի վրայ: Մեզմէ մէկը,
աղլիկ մը, կարկուտի պէտ արցունք կը թափեր:
Մեծք գիտէինք ու չէինք զիտեր, թէ ինչու հո-
ւար պըտըլի աղլիկը:

Հարութեան ապրի, տեղուծիւնը իմ մէջ
ենթապայ է այս քայքայումներուն:

Կ'ըսպանեմ որ բացդի երկինքը: Ինչէ ճա-
ռապալթին առաջատարը Աւետուսին անուշիկ

կրէշտակը, ան՝ որ սուր լուռի Գաբրիէլին նման,
այլ ծաղիկ էր մենծ, երկին զաշտերէն քաղուած
անպատճառ: Ու ըսէ այդ աղջնակին ինչ որ մե-
ծերէն սորված մեր մանուկ բերանները կը պատ-
մէին իրաւու:

— Ջաւակ մը պիտի ծնիս,

առանց հասկնալու: Ամէն տարի նոր-հարսներուն
հետ երկինքէն մեզի արիւններէ կուգային, բայց
չէինք տեսած մէկ հատիկ կրէշտակ:

Կ'ըսպանեմ, մտովի կրկնելով կրէշտակին բա-
ռերը: Ու տարբերակը ան է որ իմ հեմամակ մա-
զերուտ տակ ինչ որ փռուած է հիւսւ, սուրիշ պատ-
կեր է, ուրիշ աշխարհ մը, իրաւ, ծանր, արեւ-
նտու: Նոյն տանն մը հարաւ եմ այդ երկու աշ-
խարհներուն, հաւասար մարտաբանութեամբ: Կէս
զա՛ր, երկու եղբերուն մէջտեղը: Ու անհուն քե-
կումով գիտեմ որ օրերու այդ անհուն շեղջն ես
չըրի հանդիպումս այն մէկ հատիկին, որ պատ-
կերէն զամուտը մնացող էր իմ մանուկն ուղե-
ղին ետին: Անխորտակելի, անայլալիւի: Մ'ըր,
որ բերէր խաղաղութիւն մա պարագած աշխար-
հին վրայ: Չգտայ օրը: Ու անորաւոր եմ մեկ-
նիլ այս աշխարհէն, կարօտը որոյիս շատ մը բա-
նեաւ, ամենին աւելի խաղաղ այդ օրուան ուր իմ
ժողովուրդը իր հողին վրայ ինքզինքը օտար չկա-
ծէր, իր հայրն համար վաւեր չունենար, իր զաւ-
կներուն արիւն խնդար, առանց սարսափի...:

Գտակերին վրայ, կապողս վատաւորով աղ-
ջիկը կը քալէր բայց ուր է՝ հոն է: Ձեռքի հիւ-
զը փոխուեր է նստառի, մեր քեղը քօջքօջ
միթենիներուն: Ու արեւ, երկինքի գուրէն յոր-
գած հին գրին: Ու ձիւն, աղքատիս ամբարները
լցնող ալիւր: Մեր հէքնաթները այսպէս կը
պատկերեն այդ առաւ ռուբները երկինքին, ու
բան մը կ'ըսեն հարկաւ, բոլոր անոնց որոնք
սակի քիչէն տառնընդէն տարին, ամէն մեծնի ձիւն
կոխուտեցին կոչիկ չունենալուին: Հարսէն երեք
զիւրեր անթիւ անկողին մտան...: Իմ մանկու-
թիւնն է, ձիւնին վրայէն, կասկապուն եղած,
երբեմն արիւնած իմ սոսիկներով, գեղէն դէպի
վար, գէպի հասկալաղ: Գեղը կը նստի ձիւնապտու-
ղի հեկայ տղառներուն վրայ: Ու մեր բունն մէջ
հատիկ մը չի կայ: Եւ սոսիկուած եմ ձիւնենի
պարտէզներուն մէջ օրը լման թափառիլ, հալա-
ծիլ թուրքի, անոր բերէն խելուն համար մոռ-
ցուած հատիկ մը: Ձէթի այդ անտառները, ձմե-
րան մէջ առքուկ, քանի որ ձիւնը կը մեռնի հոն
իշխալուն պէս: Ձէթի այդ անտառները սուր, ա-
ւելի ետք իմ պատանութիւնն ու զիւրաբակ երջանու-
թիւնը հասկցեր էր խորունկ գեղեցկութիւններ,
— ծառերուն ծայրը, հոծիւնն ու սէրը, ծաղիկ-
ներուն անուշութիւնն ու զիւրաբակ երջանու-
թիւնը, այդպէս ենթապայ հազար փորձանքի,
բայց միշտ անհասանել, իմ ժողովուրդին պէս:
Հողին ալ ձայնը որ աղօթի էր խոր, բանալին
չըթներէն երբ բերնի պատառը վատահած այդ
գամաշներուն, խալը հանելով, բրդիլ սուրին կը
պատճար իր տունը: Օրնեկը ու անէծք: Ու մա-
ռ արեւն: Չեմ կրնար մոռնալ որ այդ ծառերու
բունին՝ իրենց պորտներէն զամուտը մնացին:

լման շարժաթ մը, որդեգորի մեռնին, իմ ծանօթ-
ներէն քանի մը տղայ, իրենց անունին մեղքը՝
քանկու համար:

Ի՞նչ, ծանր յոգնութիւն:

Կը սպասեմ որ սա պահաբանին յատուկը ել-
լէ վեր, կամարը ինչեք վար, որդեգորի մարդը շա-
նայ պատկերը ամիս առաջուան, արարական գիւ-
ղի մը հիւանդանոցին մէջ, երբ օղջ դիշեր մը
կախուած մնացի երկու աշխարհներու ուսմանին
գիծին, պլլուած մանկակալի երկպառնեքուն չե-
սեցու համար պարագային ծոցը, որ բառ մը չէ հոս:

Գիտցողը միայն դիտէ:
Թարթիլի երազ մը կ'աւարէ այդ անօրէնե-
րուն մարդը կտուր:

Երգը կը պոստ'...

— Մա'յր սուրբ...

Ըլլաւ ժամը մարդը:

— Մա'յր սուրբ,

Կ'անդամաւնէ գեղին վարդապետը, միշտ
նահանջի գիծին:

Կուզող են իմ շրթները:

Բայց իմ հոգին գիտեմ Երգին մէջ: Ջերմ, ի-
րաւ, պայծառ: Կը ներանաւ նայնիակ հաստատե-
լու համար որ երբեմն երգ մը իր մասերուն մէջ
աւելի մարդը է: Բառ մը, եղանակի դարձած թէ
մը պրկողին նետուած յետք մը աւելի բան կ'ըսեն:
Ու լման եկեղեցին, մեկուտուր, կը թրթրայ ի-
մաստին առջև Երգին բառերով ազուած բարիքն,
չարիքին գրուած ու անոր գերի իմ ժողովուրդի
կենսաբան մէջ այնքան հազուադէպ: Երգը երբեմն
կամը, ուժ մըն է, զեղին, հող հետող վարդապե-
տին, աղուամազի իոյ չհասած տիրացու տղան
որքան ուրիշ ամպի մը մէջ մաշվածած պտու-
րիւթերին: Բոլորը կը գործին, կը խառնուին
ձայնին պատգամին:

Ընկերակ է իմ մէջ հիւսնողը: Կախարդ ձեռք
մը կ'առնէ ուսերէն իմ բոլոր բեռներն, միտքն
ու գիտէ, իմ տաղանդներուս ամբառ: Կարուանը
ու զիս կ'ընէ հայտ: Երգից ցնծութիւնը, խա-
ղաղութեան պատմութիւնը: Ինչ գիտանալ, Ալեքսե-
րասն են իրենց կշիռը: Պահաբանին բոլոր իրերը
զարձած իրենց օրինաւոր գիծերուն: Քրիստոսը
նարկ կախիք է ինքզինք, իր խաչին, հաւանա-
բար առիժ լաւ աւել մը չուսնեալուն իր Ոսո-
ւածածութեան, ու մեր աշխարհին վրայ: Կիները՝
ժուռիկ: Գանկը կը նայի խաչին յատակին: Ձիթե-
նիով աղշիկը մա'յրն է որուն գլուսակն է գլխուն
վերեւ, խաչի թևերուն լարուած պատարագ:

Օրն է Աւետուած:

Նկեր են, վատագի գինով — բոխկները ար-
գիլած էին ինծի դուրս ելլել — հեղ մըն ալ տես-
նելու բանքը որունը, հիւսնողի մանիքիս շուրջը
այնքան յուզեցին: Երկիցքին ու երկրին մէջ տեսել:
Այդ ժամբարուն, ինծի զարձակեցան մեծ մեծ կը-
տորներ իմ մանկութենէն, պատանութենէն: Դուք
չէ՞ք գիտեր թէ ես զլարնող մըն եմ, ինչպէս կ'ըսէին
զրդին հին կնիկները, Երբ հոգեւորք մը վրայ ի-
րենց վճիռը աչքով, պակուսեով, քիթով արձա-

կելէ վերջ, գրեթէ անվերաբնեւի, կը հերքուէին
ալ երբեմն... պապկողէն որ, որ մը երկուք վեր-
ջը՝ գերեզմանին տեղ կը շտկէր այդին, բրիլլ ու-
սին, Ու զուք չէ՞ք գիտեր որ այդ օրէն աղջին,
ամիս կայ ու աւելի կայ, հաստատ աշխարհի տեղ
եւ կ'ապրի մը լոյս ժաղաբաղի վրայ: Իրենց օ-
րէնքներուն մէջ խախտած, անկարելի ձեւերու
եռին: Խորը կենքերու, ծոցը ձայներու որունը
որոշ աղբիւրը չուսնին իրենց մեկնումին, բայց
չերմ են, իրաւ ու պայծառ, զուրառն գրեթէ աղ-
Մայր Սուրբին նման: Ու, խելակ, կ'ապրի մը շա-
ժուաներու հետ որունք ալիքներ են անծանօթ
ծովէն ու զիս կ'ընեն հաշտ, ընտանի, Անդինին
խմածուն: Գալուսթիւն, զգալուս, մտածում պա-
բուրուած են այդ երկնայնութեամբ: Տեսակ մը
մշուշ որ միտք մը ունենալով: Ու ամէն ինչ ցաւ է
ինծի, բարակ, անուշ, լուսնաղոտ, լուսապակ,
— խօտիլը, նայիլը, մտածելը, ուղեւը: Ու զոն-
գող բանին մէջ որ իմ մարմինն է, իմ սիրտը
նման է Գերթողին աղբիւն որ ինքզինքը կ'ուտէ,
գերեզման իշխած: Երէկ, առէի որ, անցած շա-
թուն: Այսպէս գէպի ես, մինչև Հարուածին բոլորէն:

Հիմա որբուած է ինձնէ այդ մարդը:

Աւելի՛ մտա երկնիքին:

— Ձեմ գիտեր:

Կենսաբն:

— Ձեմ մտածած թէ կայ ատանկ բան մը,
քանի որ բոլորն է ամենէն իրական բանը մեր
գիտացանքներն:

Պահաբանին անգայտ մտքին մէջ, մահուան
որդեգոր վարդապետին նման որ երգին մէջէն իր
աւերածը կ'սեղեցած է, կը թարմանայ, երգին թե-
ւերովը եւ կը անգալուրուի իմ աշխարհիս մէջ,
հաստատ ու ամուր, աշխարհը թուղթերուն:

Նոյն նստողը, ինձնէ, այդ բոլորին, դատողն
է, ամբարիշտ, գոթան, քերթուածի մը դէմ:

• • •

Հիմա չեմ տառապիր կիցանուտ եղանակէն
որով շարժուած այդ աղօթքին բառերը, պատ-
մեցի ձեզի, մատուցանեցան իմ մանկութեան:
Շատունց որովան եմ որ տղու զրկանքները —
հօշիկի, լաթի, հացի, արդար եղի կարօտ —
ընդհանուր են ուս մատուցող բարի արեւին տակ:
Հիմա, աղօթքին բառերէն կը նետեմ մէկդի
շատ ու շատ փաթկանքներ, ետքէն միտք բերուած
խմածուններ, ուժեր — Նշանակը ու իր կրակը:
Լեզուական զարգացումն ու նշանակն շնորհե-
րը: Հիմա այդ աղօթքէն կ'ուզեմ որբի բան:
Կ'ուզեմ աւելի: Հիմա պահանջը՝ այդ ամենուն
սակը պետք ձեռնի: Ան հոգին որ թերեւ հազար
մը տարի առաջ, զեմ պատ պատ մեռնող սա
վարդապետին նման ինկացած շրթներուն ճա-
բով ինքզինքը տուած էր ու սա մեր աշխարհին:

Կը լրջանամ:

Սա զոթիքին մէջ, զիս այնքան խռովելու
քանի այդ աղօթքը պարտը ըլլալ աւելի բան մը
քան բերանի ընթացիկ վկայութիւն: Անիկա, կը
հաւատամ, մէկ պահն է իմ ժողովուրդին: Ու

աբուհետը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ բերեղացած պահ մը, ժամանակէն ու միջոցէն:

Որքան պիտի ուզէի որ այդ ալօթքին հեղիւնայն ըլլար մեր հեղեղեցիին մեծ առտիհանաւորներէն, կաթողիկոս, եպիսկոպոս, հանկ շեռաւորներէն, փիլոսոփայ, ինչպէս կը զարգարեն մեր հին մատենագրութեան էջերը, իրենց սա վերադիւրեւոր պատմահանուած մեր գրող հայրաքանդներէն: Այլ ըլլար պարզապէս վերծանող, կենաց բանին անվանք բարող, մարգոց հոգիին ինքնամատոց վարդապետ, պահաւ՝ Արեւիկե, Պողոտեմ, Աղեմամարիայէն ու գիրքերու ծանր ալ պատուաշէն: Ըլլար մարդ, ամէն բանէ առաջ, ազատ, Աթոռէն ու իր մշտնէն: Ըլլար բանաստեղծ, գեղ-շուկ ու բարի: Նայէր երկնքին, ինչպէս պարտքն է ընել մեր ամենուն, որոշ տարիքէ մը վերջ, Բայց նայիլ նաև երկրին, որ հ'ընենք կեանքի առջի իսկ շրջանէն սկսած: Այդ բանաստեղծը զարմ, Եթով կամարներէն անդին գեղեցկութիւնը մեծ, անշէշ կեանքին, բայց չհամարէր առոր կարծեմն այն պուտ շնորհները որոնք արտի գորգ մը, շուրի հայլի մը, տուական մը բուսիւրիկը, ծառերու մէջ կախ օրբան մը, զանաւանդեալ զատ մը ունին իրենց յայտարար, մեր լեռներէն ներս, Որոտն մարմինին մէջ թրթռային, արծա-զանգէին, Թորպար զոռնային ձայնները մեր հոգե-բուռն, մատաղութիւնը մեր աղբիւրներուն, խար-տաղը կրօնը մեր հնամանեանքին, և ասիւ, ամաւր, քաղաք, ստեղծագործութեան մեր գործներուն: . . . Զըլլար իւրաքանչէր, Եղիմիայեան, Բան իսկ Բանագոր, Բանագոր անապատներէն, մերթնէն կընծած, աչքերը արեւն, մազէ իր զգեստը պը-տուցներով իրեւ թրթռնէ . . . Աւելի՛ ըլլար անուշիկ երիտասարդ, Թաւմ, մատաղաստանի: Միտումով ալ աղուներ: Ասոր զիծով վեր՝ իր Ժո-ղովորդէն, բայց սիրտով՝ մտով, հաւասար ա-նոր: Կ'ուզէի տակաւին, ըլլար քիչիկ մը զուարթ: Եղանակ զարեղ, վին, բամբակ անոց: Բ. . .

Կա՛յ այս փոխաբեր մեր հին մատենագրու-թեան մէջ:

— Զեմ կապածի: Թէն, Թուրքերը լորցու-ցած են այդ ամենէն կարելի արձագանգներ, ու ըլլայ անունը մը՝ Եղիմիայեան Զարեղ:

• • •

Ի՞նչ է՛նչ իր պարզութեամբ ձեռնի մէջ, մեր ե-կեղեցիին այդ անուշիկ, սրտառու, տեսակին մէջ գրեթէ անսովոր գանձը:

Անոր եղանակը լայնքը, տաքութիւնը, հա-մապղծ մարդկայնութիւնը, արտուժ բայց ինա-ւոր, զուարթ բարեխառնութիւնը, թեւ, շուա-փելի ըստիւն լատի թանձր ախիւր, մառախ ծմ յաճախ, թրեւս կուզան հեռու այն օրերէն, երբ մեր անտուածները աւելի մօտ կ'ապրէին մեզի, ու մեր Ժողովուրդը զեռ չէր կորցնուցած իր հոգեբուն զգայութիւնները: «Ջորնիկներ», «Ան-դաստան», կարգ մը «Մեծացողներ», «Հանգստան կարգ», մեծ մասին մէջ, զգայութեանց սա վատ գուրով իրարու կը կապուին ու կը իշխեն, թե-

րեւ զարեւը, երբ այդ ամենը, շուր, արտ, կիւղ, մանր անոր հոգիին մէջ մէկ էին իր զգացումի Բայց բառով:

«Մայր սուր բամբակի լուսայն, Որ գլխուսման ամենայն լուսայն»

Զեմ գիրքը, պէտք կ'այն անհրաժեշտ շնորհ-ներէն երևան բերելու համար ընդարձակու-թիւնը, գեղեցկութիւնը, մարդկայնութիւնն ու անտուածայնութիւնը սա իրապէս սիրալի պատ-կերին որով Ժողովուրդի աշխիւ մը կը կանչուի պարբեր զանաւոր անպատում լայնք, Արեւե-րու Արեւին, Տիեզերքը ստեղծող Ուրիշ Բայց ստեղծ առաջ, Թրեւս աւելորդ չէ իշխենք տե-սութիւնը որուն համեմատ մեր սրբալուս զեւ-թողութեան մէջ՝ այնպէս իրապէս ինչպէս կը փոխակերպէ, բացատրելու համար զգացում-ներէն՝ անհատ լայն ունիւր այսպէս երկնաւան-գեմ, անգայապէս ու անշէշ գեղեցի: Մարդկայն-պարունակէ ուրիշ քանի մը հզօր խառնուրդ — մանր, երկրքը, զօրքը — տալու համար մեր բանաստեղծութիւնը կ'ախորժի Որիշ ու Ս. Զե-գին ունենալ իրեն ներշնչանալ ու ապաստան: Ինչքի, կամքի խորհրդանշանները: Բայց այն վիճակներուն համար որոնք հանգիստ են օրու, զուրի, քաղցրութեան, մարդկայնի անխառ-նութի տարբերութեանց և աստեղ շնորհներ, մեր բանաստեղծութիւնը պիտի զիւն Աստուծոյ, այսինքն մայր տարբին: Մտածան, ուսցքի, ապ-րումի հոյակապ յանգիստութիւններ, որոնք սա աղօթքին մէջ պարզապէս վիճակներու պէս կը զային մեր միտքին ու զորին, բառին որքան եւ զանակին զայն ակօսներով: Աւելցուցէ լայնք ալ պայտասութեանք, որ կարգ մը աղօթքներու մէջ (Արեւալա, Եղեմարեւոյնք մեծ Աղօթներ) ըրվէմն է իրարմ հզօր, իրարմ հեռահա փո-խաբերութեանք: Գրեթէ անուն մեծացն ան իմ առաջին տպագրութիւններու:

Ու կը հրաւիրեն մեր մասնաւոր մտադրու-թիւնը տարօրինակ խառնութեանք, տարբերութեանք սա մտածումին որ, իր փայլակ, բառի մը մար-մինով, նման անձեռագործ կամարի, կ'արձակուի Ժամանակն ի վար, մեծ Միջոցն ի վեր, Երկու բառով նուաճ յանգիստ:

«Ամենայն յախիսնաներ» ու ասոնք «Աստուծոյ» ու զանոնք պատուարել կ'որ մը արգելանքի՝ հա-ւատքի խոյանք մը չէ միտքն, այլ հզօր, շատ աւելի թանկ փառք մը զերթողական ստեղծա-գործ երևակայութեան: Ժամանակակից մեծ բա-նաստեղծ, մը, Վ. Զիւկոն՝ եթէ կ'ուզէ, իր մասնագէտ-նարտապետ մը անուանի հակա-դրութեանց, հաւանաբար պիտի արտաբար աս յանգիստութեան զիմաց: Բայց յախտեանները, որովայնի մը կամարով, ու խորիւր թէ մեր օրե-բուն սանինք թուաւորութիւններ որոնք մեծնալ կը կարծեն արհամարհելով մասնաւոր միտք մեր Ժողովուրդին, ծրի, առանց կարգացած ըլլալու ասոնք արդիւնեցեալ:

Քառահանգի միւս կէտին մէջ
«Եւ ցնծութիւն արհամարհ
Մար քրան Աստուծոյ . . .

մար ալ զինքն էր այդ մօրը՝ միջնորդութեան, «ի պատեալովն», որ ներթափանցու աւարտականը կ'ընդգրկէ հոս: Մեր Եկեղեցի'ն, Ենթակայ հզօր, բնաշխարհ ժողովուրդներու ախորժակներուն, Միտ մինակ ձգտում, իր զերի գաւառներուն թշուառութեան մէջ, բայց յամուռնով ինքզինքը պահել: Այդ անցեղ մեր Եկեղեցիին պատմութեան ալ պիտի հասկնա՞ք թէ ինչո՞ւ Առաւելոյ մօր միջնորդութիւնը պիտի թախանձէ որպէսզի անոր Մարգարէի Որդին ալը դէմ բերէ իր իսկ իշամբը Եկեղեցիներու այդ Եկեղեցիին պարագայ իրարմէ հզօր, իրարմէ անգլութ իր ստանդներուն: Ազօթքին հեղինակը հայ հոգի ու հայ հոգին ունէր իրեն մատնէ ծաղր երբ իր զրէր սա անամուտըրը:

• • •

Մահուան որդեգիր վարդապետը ու «մանուկը» դատողը եկած են իբարու աւելի մօտիկ: Գահարանը լուռ: Ժաման Ներսէն թիւ մալթան՝ քը չի հասնիր իրենց:

Բայց ո՞ր անմահութիւն ուժը տուն կուտայ որպէսզի վարդապետը անգամ մըն ալ ետ դառնայ, ու նոր լուծած ազօթքէն վերստին ըսէ, զանգաղ, անեղանակ, հատիկ հատիկ բառերը կենսաւորելով իր մէջ՝ անքան զօրաւոր զգացումէ մը, ու զանէ շեշտը, լքնութիւնը, հաւատաւոր խորքը որունք անոր ժամատացութիւնը կ'ընէին այնքան անկեղծ, հոգեմօտ, հոգեկոտ երբ ամիս մը առաջ բառերը չէին փչուրել իր ատամներէն...

«Աղայեա վառն մե՛» Մերոնի,

Զմիածին դ զորդի

եւ վառն հոգեպոքն հանգուցելոց,

Ընդունել յարալուրին երկնից,

Եւ օալ մամն եւ բաժին

Ընդ սուրբս ամենայն...»

Ու տարօրինակը ան է որ իրմէ առաջ, երբ ազօթքին միտ մասերը կը շարունակուէին զօրս, մտքովս ես ալ կրկնէր էի այդ զարմանալի քառեակը:

Վարդապետը հազիւ կը հասկածի թէ մաղթանքին բոլոր մասերին իր միտքը գրաւուէր, սա ըստիկն, այնքան իմանալի, ընտանի սա կարօտն է երկնիցի արքայութեան: Միւս ինչոքանքները, տարիքին մաշտումով մաշած, անխիտ թէրու ըստ վարժութեան մը պէտ: Բայց այս մէկը հատիկը ու նոր մէջ կը պահէ իր սկզբնական ուժը, փայլը և ազօտելու փոխան հետզհետէ կը պայծառանայ: Անխիտ, ամէն օր այդ պատկերը ուղեց իր Առաւելոյ մէջ: Կը խորհիմ թէ, իր տարիներուն օանդուխին ի վեր այդ պատկերը եղած է միջնական իրականութիւնը, այն ապակով ստեղծութիւնը որով կենտք մը կը ցոցնէ: Միտութեան աւազանի կուշտին, անխիտ այդ օանդուխէն ընելիք ալք մը միայն ունի: Անխիտ անգին, ան'ն, որ իբրաւ է հիմա, իր միտքի զաշտին, — շատ շքեղ պալատ մը, Պատրիարքարանի զահլիճէն հազար անգամ մեծ: Ու բոլոր իր կարգակցները, օրոնք հոն են արդէն: Ի՞նչ ունի, անխիտ, իր խուցէն, ժամութեան, պարտքերէն, պատրանքներէն, պզտիկ ցա-

ւերէն զատ, իր հօգին տրորող: Անխիտ, զեն գերեզման իշած, համոզուցալ մըն է: Ինչ կը պատմէր ինծի վարդապետներու մատնէ օրոնք, մահուան շարժանքներուն, երկնքէն ազդուած՝ (զոյութիւն ունի մահուան նախազգացողութիւն մը) իրենց խուցերուն ներս, «դաւամբ փակելով», իրենց մանուկ կարգ, Մաշտոց ի մեռին, կը կատարեն անծամը ու ամբողջ, լամ մը պակաս չօգնել հասկնալի մտահոգութեամբ:

«Ընդունն հանդուցելոց»

կ'ընէ ու կը նայի իր նայուածքը օր կայ այս անգամ:

Դատողը:

Ան ալ պատմանքներ չունի: Բայց չունի նաև միտքարանքը: Ան հաշտուած է ձգելիքներուն, Բայց...

• • •

Մահ: Նաւանարար ամալ է անցողը:

Գահարանը՝ խաղաղ, զամբանի մը պէտ:

Երգը՝ մօրին է վարդապետի զէմքին: Անոր զուխը ինկեր է օւսին: Բաց աչքերուն տեղ մարմինն է որ կը քնանայ:

Բայց իմ մէջ կրակէ կամար-գօտի մըն է «Մայր-Սուրբ»ը, օրքերն մէկը օրքանն մը մեռնող մինչ միւսը արդէն կ'ընկղմի փոռի մը ծոցը: Ու կը տառապիմ:

Դատողը, զրողը, արժէքներու և զեղեցիկութեանց եւտանգար բանաբը փախած են ինձի, ձգելով խելանկ մը փուտ բան, նախաապքի արեւ-կատին վրայ, ներակ մամուլան պլլուած: Ըսի թէ հաշտուած էի: Բայց...

Ու կը տառապիմ, պահէն ալ անգին, ինչպէս կ'ընէ:

Ինչո՞ւ չարուէր ինձի միտքարանքը, երանութիւնը իմ պատանաւթեան, երբ Առաւելոյ մօտնայ չորեքշաբթի զիշերը, «մանուկ օմուած» սպառնէ էինք իր Աւալուրին: Ի՞նչպէս զամբանիկ սա կէս զարը մը, իր սկզբին պէտ չինք ինչպէս, տառապանքէն զատ ոչինչի հաւանդ: Ինչպէս չունենամ ուրիշ ըսելիք, բոլոր իմ ընկերներուն օրոնք թշնամիին զանակին տակ պատառ պատառ իրենց սիրտներն իրենց արեւուն, կ'ենթադրեմ թէ տեղ մը կը սպասեն ինձի: Երկրի և երկնքի մէջտեղութեամբ: Իմ ընկերները, այնքան քաղցր յայտնելով, երազներով կ'անքին զաշտին իշած, բայց կախաղանաւած՝ իրենց ժողովուրդին հաց, շուր օրգելու անքանակ սփռելով, քանի որ միլիոն մը զոհն ալ չազատեց զմեզ:

Ու կը մտածեմ:

«Աղայեա վառն մե՛» Մերոնի:

Յատուի, իրա՞ւ. հայ՜:

Բայց ո՞վ էր Ո՞ւրիկ:

Կը նայիմ վարդապետին օրուն աչքն ալ իշեր է քունի:

Պատրիարք՝ աւելի մօտ:

Բայց իմ'նը:

Ի՞մ խորհուր:

— Ով զիտ:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ԼԵՐՁ